

Тема 8. Основні форми роботи з формування елементарних математичних уявлень дошкільників.

План

1. Спеціальні, інтегровані та комплексні заняття.
2. Ігри математичної спрямованості для дошкільників.

Основні форми дошкільної освіти

Метою математичної освіти є формування в дітей цілісної картини світу, що є підґрунтям для розвитку особистості взагалі. Особистісно орієнтована модель дошкільного виховання націлює на урахування індивідуальних особливостей кожної дитини. За таких умов діяльність вихователів, батьків і самих дітей не лише спрямована на розвиток уже наявних якостей особистості дитини, але й закладає основу для становлення інших особистісних якостей. О.Кононко наголошує: „Особистісно орієнтований підхід до навчання і виховання дошкільника передбачає посилення уваги до його здорового, повноцінного буття, свідомого та відповідального ставлення до довкілля та самого себе". Отже, концепція організації навчально-виховного процесу на основі ідей діяльнісного підходу та особистісно орієнтованої парадигми дозволяє сформувати модель діяльнісного навчання, що створює для дітей можливість займати ініціативну позицію в навчально-виховному процесі, дозволяє пізнавати світ шляхом самостійного прийняття рішень у сфері, доступній досвіду дитини (шляхом проб та помилок, але на власному досвіді), розвиває соціально-комунікативні якості, допомагає здійснювати вибір своєї поведінки в реальних умовах, формує норми поведінки в реальному житті.

Ця думка одержує подальший розвиток в інших дослідженнях: „В особистісно орієнтованому виховному оточенні надзвичайно вагомим є феномен появи в дитини відчуття дорослішання: момент, який потребує особливої уваги, оскільки в традиційному виховному процесі це відчуття гальмується через ставлення до малюка як до об'єкта виховного впливу". Головним в оцінці ефективності сучасної дошкільної освіти виступає „не обсяг набутих дитиною знань, а поєднання їх з особистісними якостями, вміннями застосовувати свої знання в житті".

Безумовно, дошкільний вік визначає подальший розвиток особистості. На сучасному етапі триває пошук і розробка таких форм навчання й виховання дошкільників, які б сприяли усвідомленню дитиною різних сфер життя.

У дидактиці „форма" (від латинського - *устрій, строй, система організації, внутрішня структура*) розглядається як спосіб організації навчальної діяльності. Різноманітність форм навчання визначається: кількістю учнів, місцем і часом проведення занять, способами діяльності дітей, а також способами керівництва з боку вихователя. Виходячи з особливостей організації навчання, кількості учнів, розрізняють індивідуальну, колективну та групову (диференційовану) форми навчання.

Основними формами математичної освіти є заняття та ігри.

Заняття - форма дошкільного навчання, за якої вихователь, працюючи з групою дітей у встановлений режимом час, організовує і спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини .

Отже, є необхідність розібратись передусім із термінологією. Що таке сучасне заняття у сучасному дошкільному закладі? Як види й типи занять описано в літературі та реально діють у дошкільних закладах?

Динамічні, тематичні, інтегровані, комбіновані, комплексні, сюжетні, сюжетно-ігрові, літературні, художні - ось неповний перелік занять, які зустрічаються у періодичній літературі. Пропонуємо упорядкувати його та охарактеризувати основні види занять з різних позицій.

Передусім необхідно розглянути заняття з позиції спрямованості змісту. Традиційно в дошкільному закладі найпоширенішими були і залишаються односпрямовані заняття, тобто такі, зміст яких лежить у площині однієї галузі знань, та хід заняття відбувається у межах одного виду діяльності, хоча можуть застосовуватись й інші види дій. Традиція використання односпрямованих або предметних занять походить ще з початку двадцятого століття, коли для побудови навчально-виховного процесу в дошкільному закладі (суспільна система дошкільного виховання ще тільки складалась) було вжито шкільний предметний підхід.

Предметне заняття має як сильні, так і слабкі боки.

Позитивним є те, що більшість предметних занять, які є, по суті, навчально-пізнавальними дозволяє формувати в дошкільників чітку систему уявлень, знань, певні уміння й навички в межах окремих освітніх галузей (математики, розвитку мовлення, ознайомлення з природою, образотворчій діяльності тощо). Для дошкільника, який лише починає знайомитись із світом, це є життєво необхідним. Водночас на предметних заняттях пріоритетною залишається переважно навчально-дисциплінарна модель взаємодії, домінує пояснювально-ілюстративний метод навчання, що може спричинити, а у практиці дошкільних закладів не рідко й спричинює зниження пізнавального інтересу, формування у дошкільників інтелектуального споживацтва.

Предметні заняття розрізняють за провідним видом діяльності - мовленнєве, математичне, природознавче, валеологічне, музичне, фізкультурне та інші. Такі заняття супроводжуються вказівкою на наявність певної тематики. Втім нерідко вихователі, вказуючи на тему предметного заняття, у формулюванні назви: заняття підкреслюють не змістову його спрямованість ("Будуємо дорогу", "Осінь-чарівниця", "Ти та я - дружна сім'я"), а провідний вид діяльності, наприклад, ("Ознайомлення з геометричними фігурами" та інші.) У такому випадку ми вказуємо на те, чим будемо займатись з дітьми на занятті, а не на те, якої мети в засвоєнні певного компонента уявлень про довкілля прагнемо досягти. Подекуди: в назві занять вихователі висувають недоречні гасла:

Зауважимо, що предметне заняття може бути тематичним, якщо всі завдання, які планується вирішити в ході заняття, педагог підпорядкує розкриттю певної теми: засобами конкретної діяльності, наприклад, заняття з формування елементарних математичних уявлень з теми "На гостинах у ведмедів" (за мотивами казки "Три ведмеді"),

у ході якого через різні складові математичної галузі (форма, величина, лічба, просторе орієнтування) буде реалізовано тему. Проте предметне заняття може і не бути тематичним, більшість повсякденних занять, які проводять вихователі, саме такі. На них просто вирішуються чергові програмні завдання відповідно до виду заняття. Начебто й відбувається освітній процес: проводяться заняття, виконується щоденна навчальна робота. А втім бажаного результату, щоб вплинув на сформованість життєздатності дошкільнят, таке навчання не дає, кінцева мета залишається не досягнутою, адже в більшості випадків у побудові навчального процесу в дошкільних закладах далекі цілі навіть не визначаються, більшість вихователів бачить і реалізує конкретну тактичну ціль конкретного заняття без намагання досягти зв'язку з іншими видами занять, без загальної націленості на той результат, який має бути досягнутим на виході. Цей кінцевий результат який серйозно не осмислюється і не моделюється. На жаль, нерідко навчально-виховний процес у дошкільних закладах відрізняє відсутність цілісності, системності. Ключові елементи освітнього процесу як системи (цілі, завдання, форми, методи, засоби, принципи, кінцевий результат) не сприймаються педагогами (в переважній більшості) як цілісна єдність. Більшість вихователів, а нерідко і керівників дошкільних закладів суто формально підходять до реалізації принципу системності в побудові освітнього процесу.

Сучасна дидактика оголосила одним із провідних в організації освітнього процесу принцип інтеграції, реалізація якого дає змогу забезпечити системність знань дітей. Відтак, поширюється практика впровадження паралельно з предметними різноспрямованих або міжпредметних занять, зміст яких об'єднує різні галузі знань та види діяльності. До цієї групи можна віднести інтегровані та комплексні заняття. Найкраще їх специфіка усвідомлюється у зіставленні з односпрямованим заняттям.

У процесі предметного заняття вихователь, здебільшого вирішує низку завдань, пов'язаних із засвоєнням однієї галузі знання. збільшенням часових та просторових меж порівняно з традиційним предметним заняттям. Так, тривалість інтегрованого заняття у старшій групі може тривати до 40 хвилин, причому урізноманітнення способів навчання, регулярна зміна видів діяльності, емоційна насиченість заняття, - дають змогу зберегти високий рівень працездатності дітей і педагога. Єдиним сигналом до закінчення заняття може слугувати зниження пізнавальної активності дітей, перші ознаки стомлення.

Інтегровані та комплексні заняття

Організація навчально-виховного процесу в сучасних інноваційних технологіях вимагає від педагога вдосконалення практичної діяльності шляхом пошуку нових ціннісних пріоритетів у визначенні змісту, форм і методів організації пізнавальної діяльності дітей.

Одним з напрямків методичного оновлення дошкільної освіти є конструювання та проведення інтегрованих і комплексних занять на основі інтеграції навчального матеріалу з кількох сфер життєдіяльності дітей навколо однієї теми чи поняття.

Дошкільник сприймає навколишній світ цілісно. Для нього не існує окремо існування об'єктів лише в межах навчального предмета: тварини й рослини - це з ознайомлення з навколишнім, числа й геометричні фігури - це математика тощо. *Метою інтегрованих і комплексних занять*, побудованих на міждисциплінарному зв'язку понять, повинно бути різностороннє вивчення об'єкта (предмета чи явища), осмислене сприйняття

навколишнього світу, приведення знань у відповідну систему, спонукання фантазії, творчості та інтересу, формування позитивно-емоційного настрою.

Заняття, що включають міждисциплінарні знання, досягають ефективності, якщо реалізуються такі дидактичні умови їх організації та проведення: побудова інтегрованих та комплексних занять на основі концентрації змісту навколо однієї теми, конкретизація завдань на кожному з етапів заняття, послідовне формування понять і вмінь із загальним змістом, раціональне використання різноманітних засобів активізації пізнавальної діяльності дітей.

Дослідниця дошкільного дитинства Н.Гавриш у своїй книзі „Сучасне заняття" наводить детальний аналіз процесу інтеграції, категоріальних, змістових, структурних ознак сучасного заняття. Нею виокремлено такі типи занять за спрямованістю змісту: *односпрямовані - предметні; різноспрямовані - інтегровані та комплексні заняття*. Отже, комплексне й інтегроване заняття є різноспрямованими. *Основними завданнями на таких заняттях є всебічний розвиток дитини, формування цілісного уявлення про конкретний предмет на основі інтеграції різних понять із залученням дітей до різних видів діяльності*. Разом з тим, ці типи занять мають низку відмінностей.

Інтегровані знання можуть включатися до занять у вигляді фрагменту (пригадуємо назви тварин, що починаються на звук окремого етапу (актуалізація знань про істинні та хибні природні явища при роботі над казками), протягом усього заняття (формування цілісного образу поняття „Ліс", „Комахи" тощо).

Н.Гавриш визначає інтегроване заняття як таке, що спрямоване на розкриття цілісної сутності певної теми засобами різних видів діяльності, які об'єднуються в широкому інформаційному полі заняття через взаємне проникання та збагачення.

Структура інтегрованих занять вимагає особливої чіткості, продуманого й логічного взаємозв'язку матеріалу з різних дисциплін на всіх етапах вивчення теми. Це досягається за умови компактного, сконцентрованого використання матеріалу програми, залучення сучасних способів організації дітей на занятті, інтерактивної роботи.

На етапі підготовки до проведення інтегрованого заняття для дотримання системності знань вихователі застосовують метод інтелектуальних карт або карт розумових дій.

Інтелектуальна карта — структурно-логічна схема змістовно-процесуальних аспектів вивчення певної теми, у якій у радіальній формі відбиваються зв'язки ключового поняття, що розташовується в центрі, з іншими поняттями цієї теми (проблеми) (разом вони складають нерозривну єдність).

Ці карти (схеми вивчення поняття або теми) допомагають розкрити сутність поняття, що вивчається на занятті, та його взаємозв'язки з іншими об'єктами (явищами, процесами, предметами). Розроблена карта є основою для подальшого моделювання та проведення заняття чи серії занять (якщо дуже велика за обсягом тема).

Для інтегрованого заняття „Море" основним поняттям, що буде розташоване у центрі, буде „море". Від цього поняття будуть відходити слова, що розкривають сутність

центрального поняття - це середовище, морські мешканці, розваги, морський транспорт, властивості морської води.

Цю схему можна ще доповнити конкретними прикладами: назвами тварин, рослин, транспорту, обладнання для дайвінгу, видами спорту тощо.

Слід зауважити, що проведення інтегрованих занять вимагає особливої підготовки від вихователя та вже сформованого запасу знань, умінь у дітей з відповідної теми. Тому проведення таких занять кожного дня є неможливим.

Пропонуємо такі теми інтегрованих занять для проведення з метою природничо-математичної освіти дошкільників: „Вода - джерело життя", „Час у природі", „Далеко-близько", „Рідня (класи тваринного світу)", „Що це за кулька? (дослідження різних об'єктів круглої форми)", „Найдорожчий скарб - життя", „Дорослі та їх дитинчата (тваринний світ)".

Для проведення інтегрованих занять у якості теми можна брати як одиночні поняття (назви певних тварин, рослин, природних явищ, предметів побуду, свят), так і узагальнені, до складу яких входить певна система об'єктів (ліс: сукупність тварин, рослин, відпочинок; море: сукупність тварин, рослин, транспорт, розваги; магазин: товари, продавці, покупці, ціна, гроші; будівництво: робітники, машини, обладнання; жива природа: тваринний і рослинний світ, умови існування; хлібозавод: працівники, обладнання, продукти; парк: дизайн, розваги, рослини; музей: експонати, екскурсія, працівники, правила поведінки тощо).

При розгляді одного поняття на занятті здійснюється його всебічне розкриття, реалізується інтеграція. Якщо ж основне поняття є узагальненим, унаслідок проведення інтегрованого заняття за такою темою в дітей формується цілісна картина за певною темою.

Таким чином, інтегровані заняття за змістовною темою слід проводити як узагальнені. Комплексним є заняття, спрямоване на різнобічне розкриття сутності певної теми засобами різних видів діяльності, що послідовно змінюють одна одну.

Комплексне й інтегроване заняття обов'язково є тематичними, в них обрана тема чи ключове поняття є основою для об'єднання завдань з різних видів діяльності.

Отже, в інтегрованому й комплексному заняттях передбачається наявність різних видів діяльності дітей, об'єднання знань з різних галузей. Але ці типи заняття істотно відрізняються один від одного, хоча обидва спираються на міждисциплінарні (міжпредметні) зв'язки.

Комплексне заняття передбачає епізодичне включення в нього питань і завдань з різних дисциплін, з різних видів діяльності. Це сприяє поглибленому сприйняттю та осмисленню конкретного поняття. Наприклад, при вивченні теми „Весна. Сезонні зміни у природі" вихователь активізує знання дітей за допомогою бесіди, супроводжуючи розмову дитячими малюнками та творами художників. Якщо основною метою заняття є створення цілісного образу „весни", на ньому буде інтегруватися зміст з різних дисциплін, залучатися завдання з різних видів діяльності. Особливість такого інтегрованого заняття

полягає в тому, що об'єднуються блоки знань з різних дисциплін з метою створення цілісної системи знань за конкретною темою. Також вважається, що основною метою інтегрованих занять є створення умов для всебічного розгляду дітьми конкретного об'єкта, поняття, явища, формування системного мислення, пробудження уваги, позитивного емоційного ставлення до пізнання.

„В інтегрованому занятті об'єднання відбувається з проникненням елементів однієї діяльності в іншу, тобто межі такого об'єднання розмиті. На такому занятті майже неможливо, принаймні дуже важко, відокремити один вид діяльності від іншого. У комплексному занятті одна діяльність змінює іншу, і цей перехід відчутний: помалювали, тепер пограємо, а потім послухайте казку. Комплексне заняття нагадує багатошаровий пиріг, у якому кожен з прошарків залишається відокремленим”.

Зміст комплексного й інтегрованого занять відрізняється тим, що в інтегрованому занятті дуже складно розділити завдання за видами діяльності. Так, наприклад, на комплексному занятті з теми „Вода” можна запропонувати такі завдання з різних видів діяльності: пізнавальна - бесіда на актуалізацію знань про властивості води; фізична - фізкультхвилинка, рухлива гра „Струмочок”; музична - виконання пісні про струмочок тощо. Отже, кожне із завдань пов'язане із загальною темою, але виконує свою специфічну мету відповідно до виду діяльності: фізична - розвивати психофізичні властивості (швидкість, витривалість тощо), художня - учити передавати художній образ різними засобами мистецтва тощо.

За цією ж темою на інтегрованому занятті можна запропонувати такі завдання: розв'язування логічних задач, пов'язаних із властивостями води („Що буде, якщо...”) - мета полягатиме як у розвитку логічного мислення, так і в закріпленні знань про властивості води; складання з геометричних фігур (трикутників різного розміру й кольору) моделі „Кругообіг води у природі” - це завдання поєднує художню, пізнавальну та мовленнєву діяльності дітей; проведення досліду „Який музичний інструмент нагадує струмочок?” - поєднує музичну, пізнавальну діяльності. У згаданих завданнях складно визначити, яка мета є основною, оскільки вони мають інтегрований характер, дозволяють розглянути основне поняття (тему) з різних боків, розкрити основні властивості й особливості об'єктів.

При підготовці інтегрованого й комплексного занять необхідно знати основні вимоги до планування й організації їх проведення:

- виокремити у програмі з кожної дисципліни (сфери життєдіяльності) подібні теми або теми, що мають загальні аспекти;
- виявити зв'язки між подібними елементами знань;
- змінити послідовність вивчення теми, якщо в цьому є необхідність;
- врахувати специфічні завдання в процесі вивчення теми для кожної з дисциплін;
- плануючи заняття, сформулювати основну мету та завдання;

- змодельовати заняття (аналіз, відбір, перевірка) змісту заняття, наповнити його матеріалом, що відповідає меті заняття;
- виявити оптимальне навантаження дітей (розумова, фізична, мовленнєва діяльності тощо).

Проведення інтегрованих та комплексних занять надає широких можливостей щодо використання «різноманітної наочності на заняттях. Так, на заняттях з математики вихователь може використовувати дитячі малюнки для створення прикладів та моделювання задач. За цими ж малюнками можна скласти разом із дітьми невеличкі оповідання, казки.

Види занять за дидактичними цілями

До групи занять з формування нових знань належать односпрямовані, тобто предметні заняття, націлені на вирішення конкретних навчальних, розвивальних завдань, на формування нових умінь, ознайомлення з новою для дітей інформацією. За характером діяльності це можуть бути *навчально-ігрове* чи *навчально-пізнавальне* заняття. Навчально-ігровим є заняття, у якому для вирішення навчальних завдань (тобто навчити чогось) активно застосовують елементи ігрової діяльності.

В основу такого заняття може бути покладено ігровий чи літературний сюжет, у який втілені різноманітні навчально-розвивальні завдання, вправи, монологізовані фрагменти, через які вихователь повідомляє дітям про невідоме чи маловідоме. Навчально-пізнавальне заняття за характером діяльності наближено до урочного типу, тобто спрямоване на виконання визначених програмою завдань.

Аналіз теорії і практики сучасної дошкільної освіти дає змогу узагальнити досвід проведення навчально-пізнавальних завдань і виокремити заняття, побудовані на основі застосування дидактичного матеріалу (наприклад, дидактична гра; заняття із застосуванням дидактичної наочності), на основі художнього тексту (за мотивами казки, на матеріалі ігрової вірша тощо), та з елементами експериментування. На основі вже сформованих раніше знань і умінь діти виявляють здатність і готовність до самостійної пізнавальної діяльності під керівництвом педагога. Найсприятливіші умови для цього створюють різноспрямовані заняття - інтегровані та комплексні. Для того, щоб дитина відчувала себе впевненішою, виявляла пізнавальну активність, щире зацікавлення у ході заняття, вона повинна мати певну базу сформованих раніше знань, уявлень, умінь, за допомогою яких вона зможе встановлювати нові взаємозв'язки, обирати з власного арсеналу найдоцільніші способи дій. Правильно побудоване інтегроване чи комплексне заняття має величезний розвивальний ефект передусім за рахунок того, що вихователь відступає на задній план, виконуючи функції диригента, надає можливості дітям для виявлення самостійності у виборі рішення, відповіді на "хитре" запитання, прояву вмілості, реактивності мислення тощо.

До занять другої групи належать *сюжетно-ігрові* заняття, які відрізняє наявність єдиної сюжетної лінії, що є стрижнем усього заняття та визначає його логіку. Ігрові елементи можуть бути представленими театралізацією, драматизацією, ігровими

ситуаціями, рухливими, словесними іграми тощо. Сюжет заняття може бути підказаний змістом будь-якого літературного чи фольклорного твору. Наприклад, за мотивами української казки "Рукавичка". Пригадавши сюжет відомої казки, діти під керівництвом вихователя створюють дошку оголошень у лісі, на яку вміщують повідомлення про різні знахідки (можна почати з тієї самої рукавички, яку звірі по черзі знаходили на галявинці та прагнули знайти її господаря). Оголошення для дошки можуть супроводжуватися малюнками, розрахунками (вказівками на кількість, розмір, форму тощо). Педагог організує розігрування діалогових ситуацій (розмова по

телефону, зустріч, допомога тощо). Змістова спрямованість сюжету заняття може бути визначена будь-якою життєвою ситуацією, наприклад, відвідування крамниці (ярмарку, виставки, базару), святкування дня народження, мандрівка, організація роботи ательє, служби спасіння "911", бюро знахідок, підготовка циркової вистави тощо.

Цей вид заняття має свої характерні особливості. Поперше, всі навчальні, розвивальні завдання вирішуються у процесі розгортання сюжету, під час ігрової ситуації, тобто приховані від дітей, що дає змогу забезпечити високий рівень пізнавальної активності та інтересу на протязі всього заняття. По-друге, характерною є логічна структура, що складається із вступної частини - входження у сюжет, визначення загальної мети руху (дій, пошуку тощо), розподілу обов'язків та ролей; основної частини - власне розгортання ігрового сюжету, виконання дітьми відповідних дій; та прикінцевої частини, у якій обов'язковим елементом є післядія, обговорення підсумків гри, складання карти, створення пам'ятного альбому чи щось інше. Сюжет передбачає застосування різних видів завдань, водночас дії дітей і вихователя у процесі виконання завдань не жорстко регламентовані, як у сценарному шоу-занятті. *Сюжетне заняття* вимагає облаштування середовища відповідно до задуму. Воно відбиває величезну внутрішню спільну роботу дітей і дорослих, не розраховану лише на зовнішній ефект. Сюжетне заняття має величезний розвивальний ефект й водночас дарує дітям задоволення від спілкування, смислоутворюючої взаємодії. Проте вихователь не може планувати його часто.

Ігрове заняття також відрізняється своєю специфікою.

Передусім зазначимо, що, незважаючи на безперечне, безумовне домінування ігрових елементів у заняттях як формі навчання дошкільників, більшість вихователів, коли йдеться про використання гри в навчальному процесі, забуває про єдність, цілісність її структури: задуму, ролей, сюжету, правил, дій, підсумків тощо, підпорядковує гру вирішенню навчальних завдань. І тоді ігрове заняття може стати заняттям з використанням ігрових елементів. Заняття-гра може бути побудовано на основі певного сюжету - ігрового. Окрім ігрового сюжету, це заняття повинно мати всі інші ознаки гри: ігрові ролі, ігрові правила, ігрові дії, підведення підсумків гри. На відміну від попереднього виду, заняття-гра носить тренінговий характер, діти вправляються у застосуванні тих чи інших способів дії, закріплюють, уточнюють чи поширюють одержані раніше знання. Якщо в сюжетному занятті вихователь виступає ключовою фігурою, то в занятті-грі його роль - диригувати грою, допомагати дітям створювати та розгортати ігровий сюжет. Наведемо приклад організації такого заняття "Збори на острів".

До третьої групи - занять, спрямованих на здійснення контрольної-оцінної діяльності, належать *заняття-змагання, заняття-шоу та ігрові заняття*. *Заняття-змагання* не обов'язково носить спортивний характер. Це можуть бути інтелектуальні змагання - турнір знавців чи вікторина з будь-якої галузі знань. Це може бути художній конкурс, виставка, учасники якої демонструють свої художні таланти. Зауважимо, що, враховуючи психологічні особливості дітей дошкільного віку, доцільність занять-змагань очевидна лише стосовно старших дошкільників, причому саме процес презентації досягнень, а не результат повинен домінувати.

Останнім часом у дошкільних закладах набули особливої популярності *заняття-шоу* як вид підсумкового, зразково показового заняття. Цей вид занять легко розпізнати навіть уже за типом запису, який нагадує сценарій: ведуча, Баба, Дідусь, Весна, перша дитина, друга дитина, грибок-мухомор, лісовик і т.ін. Для кожного визначено слова, які необхідно промовити, щоб витримати загальну сюжетну лінію. Ці заняття для гостей, діти на ньому - глядачі. Відтак, непередбачені дії дітей та інших учасників шоу не схвалюються, отже, відразу гаситься, випадковості виключаються. Кожному відведено своє місце й роль від початку. Зазначимо, що заняття-шоу можна віднести до розряду розваг, оскільки воно насичене різноманітними сюрпризними моментами, концертними номерами. Подекуди в намаганні вразити глядачів, вихователі втрачають почуття міри, вносячи в репертуар заняття елементи дорослої культури. Таке заняття, дійсно, приносить дітям задоволення, от тільки розвивальний ефект його надзвичайно низький, та і часу, і сил на його підготовку витрачається дуже багато. Заняття-шоу влаштовують під час презентації досвіду роботи, на жаль, саме цей вид занять обирає більшість вихователів для відкритих показів, адже на першому плані - сам педагог (його артистичні здібності, майстерність, привабливість, виразність), а не діти. Переваги такого заняття полягають у тому, що діти одержують яскраві емоційні, можливо, навіть естетичні враження. Недоліки - в тому, що мовленнєва, інтелектуальна активність дітей на такому занятті не передбачається, отже, про його розвивальний ефект говорити не доводиться. Таке заняття вимагає також тривалої підготовки та виснажливих репетицій, фізичних та матеріальних укладень.

Охарактеризуємо сучасне заняття за такою ознакою, як доцільність способу організації дітей. За *способом організації* заняття розподіляються на групові, чи супергрупові, тобто з усією групою дітей (традиційно такі заняття називаються фронтальними), підгрупові (чисельність дітей на таких заняттях складає від 8 до 15 дітей), у сучасних умовах це переважно з половиною групи; індивідуально-підгрупові (від 4 до 8 дітей) та індивідуальні (від 1 до 4-х). Співвіднесемо розглянуті вище види занять із запропонованою класифікацією.

Враховуючи вимоги до планування та організації освітнього процесу в дошкільних закладах освіти, кількість загально групових занять має бути значно зменшена. У традиційній практиці роботи дошкільних закладів згідно так званої сітки занять у старших групах їх не менше, ніж три-чотири на день. Ми вважаємо, що протягом дня достатньо планувати і провести одне групове заняття, одне підгрупове та одне індивідуальне заняття. Найдоцільнішим способом організації для інтегрованого чи комплексного заняття є загальногруповий спосіб, оскільки вихователь застосовує різні види діяльності, що змінюють один одного, вживає різноманітні засоби, та за емоційною насиченістю таке заняття майже неможливо повторити двічі. Водночас більшість дітей

вже опанувала ті чи ті способи дії, відчуває себе впевненіше і готова до більш самостійних дій під керівництвом педагога.

Щодо предметних, односпрямованих занять, то зазначимо, що, враховуючи дані психологічних, медичних та педагогічних досліджень, результати яких вказують на низький рівень розвитку психічних процесів у значного числа дошкільнят, розповсюдженість психічних порушень, і навіть патології, несформованість за різних причин навичок навчальної діяльності, характерну для багатьох дітей гіперактивність - з огляду на все це доцільніше предметні заняття проводити підгрупами, оскільки в умовах зменшеної кількості дітей, вихователю легше організувати індивідуальну роботу, надати допомогу, скоригувати свої дії щодо змісту та структури заняття.

Щодо індивідуальних занять, то значна кількість вихователів змішують поняття індивідуальна робота та індивідуальне заняття. На відміну від індивідуальної роботи, яка, по суті, є реактивною дією, тобто стосовно кожного окремого професійного випадку, які трапляються під час робочого дня безкінечно і вимагають відповідного реагування, індивідуальне заняття можна визначити як дію сплановану, як важливий елемент системи навчання, що є незмінним для усіх дітей групи. Його відрізняє більша свобода у виборі часових та просторових меж, тобто індивідуальне заняття може проводитись у будь-який зручний для вихователя і дітей час (прийом, прогулянка, самостійна діяльність, вечірній час), що дає можливість максимально враховувати індивідуальні особливості та потреби кожної дитини (для «совенят», наприклад, найбільш доцільно проводити індивідуальні заняття у другій половині дня).

Ми схарактеризували найпоширеніші види занять, у методичній літературі їх представлено значно більше, що, з одного боку, свідчить про творче ставлення теоретиків та практиків до форм організації навчальної діяльності дошкільників, з іншого, - вносить плутанину у свідомість вихователів, ускладнює впровадження принципу інтеграції, який є одним з ключових принципів побудови освітнього процесу в сучасних дошкільних закладах.

Ігри природничо-математичної спрямованості

Ігрова діяльність є провідною в дошкільному віці. Через гру дитина пізнає навколишній світ, розглядає складні суспільні процеси та явища. Ігрова діяльність надає можливість дитині не лише отримати нові знання, але й використати вже сформовані знання в процесі власної діяльності.

Організуюючи ігри в дошкільному закладі, педагог ураховує специфіку формування понять і загальні закономірності розвитку дітей певного віку, адже кожному віковому періоду відповідає найбільш доступний і важливий для виховання та психічного розвитку вид діяльності.

При переході від раннього дитинства до дошкільного віку змінюється провідний вид діяльності. За цей період життя діти оволодівають елементарними формами спілкування, починають орієнтуватися у світі речей, що їх оточують, засвоюють основні способи дій з різноманітними предметами побуту, іграшками, тобто опановують предметною діяльністю. У цей період дитина набуває специфічних людських якостей: засвоює ходьбу,

основи розмовного мовлення, предметні дії, у неї формується особисте ставлення до світу людей, предметів, до природних явищ.

Лише дитина, яка вміє спілкуватися з дорослими й активно виділяє значущі особливості предметів, здатна перейти до гри. Гра не механічно замінює предметну діяльність: вона поступово формується паралельно зі збагаченням життєвого досвіду дітей.

Гра має неперевершене значення для цілісного розвитку дитини. В ігрових діях розвиваються мовлення й мислення дитини, її почуття й сприймання світу, збагачується емоційна сфера. Саме в грі дитина набуває здатності поступатися власним бажанням, щоб підпорядковувати їх загальній меті, наслідує форми суспільних відносин людей, поступово опановує моральні норми й починає керуватися ними у своїх стосунках з дорослими й іншими дітьми. Гра виступає джерелом формування нових, більш високих за своїм суспільним змістом, мотивів.

Гра в її специфічному змісті починається з перетворення реальної ситуації в уявлювану. Це не означає, що гра відходить від реальності, разом з тим, незважаючи на умовності, у ній є й реальне життя. Усе, чим гра живе й що вона втілює в дійсності, черпається нею з дійсності. Вона виходить за межі однієї ситуації, відволікається від одних сторін, щоб глибше виявити інші. За допомогою гри людина входить у сферу різних видів діяльності, розвиває важливі психічні здібності, особливо творчу уяву як основу будь-якої творчої діяльності. Дитина розвиває себе не тільки як суб'єкта дії, але і як суб'єкта людських відносин. Аналізу гри в дошкільному дитинстві присвячено численні дослідження.

Вагомий внесок у розвиток теорії гри зробив С.Рубінштейн, який розглядає ігрову ситуацію, насамперед, з боку мотивів та ігрових дій, саме вони визначають спрямованість та зміст гри. Автор відзначає особливості ігрових дій: вони скоріше є виражальними й семантичними актами, ніж оперативними прийомами. Ці дії виражають ставлення до мети, з чим і пов'язана заміна одних предметів іншими, що набувають значення, обумовленого їхньою функцією в грі. С.Рубінштейн поділяє думку про гру як про особливий вид діяльності, її особливий тип, що виражає певне ставлення особистості до навколишньої дійсності.

Важливою є думка про значення творчої гри, яка є наслідком зростаючої пізнавальної активності. У цьому розумінні гра не менше, ніж інші види діяльності, містить у собі потенційні можливості для розвитку дитини, формування якостей особистості. Як і будь-яка людська діяльність, гра за своєю природою соціальна, тобто має суспільний характер, здійснюється в історично певній системі соціальних відносин, які також неминуче проявляються в самій грі. На цю ознаку вказував свого часу Л.Виготський, відзначаючи, що „в дитини в процесі гри виникають та виробляються прийоми підкорення власної поведінки правилам поведінки колективу, потім ця організація, що виникла, перетворюється у внутрішню функцію поведінки та стає власною психічною функцією”.

В іграх дітей відбувається, на думку Л.Виготського, дієве формування соціальної особистості, оскільки гра дитини спрямована, насамперед, на діяльність соціального характеру. *Дитина бачить діяльність дорослих людей, які її оточують, наслідує їй й переносить у гру, у ній же опановує основними соціальними відносинами й проходить школу свого майбутнього соціального розвитку.* Л.Виготський заклав основу для

подальшого вивчення гри як діяльності, що має велике значення для психічного розвитку дитини. Цей аспект знайшов своє втілення в дослідженнях його учнів та послідовників: Л.Венгера, О.Запорожця, О.Леонтьєва, Д.Ельконіна. Науковці підкреслюють, що гра сприяє усвідомленню дитиною соціально прийнятих етичних норм поведінки, у грі ці норми стають її власними, а не нав'язаними ззовні. Гра є тим механізмом, що переводить зовнішні вимоги соціального середовища у власні потреби дитини. Відтак, гра - найкраща підготовка до майбутнього життя, у грі дитина вправляється та розвиває ті здібності, які знадобляться їй у майбутньому.

Автором найбільш повно розробленої теорії гри є Д.Ельконін, який не лише дав повну характеристику суспільно-історичної природи гри, а й ретельно дослідив особливості гри дітей на різних етапах дошкільного дитинства. Він визначає чотири основні лінії впливу гри на психічний розвиток дитини, що пов'язані з розвитком мотиваційно-споживчої сфери, подоланням пізнавального „егоцентризму", розвитком розумових дій, довільності в діях. У роботах Д.Ельконіна виділено такі етапи розвитку дитячої гри: предметна гра (до трьох років), сюжетно-рольова гра (три-сім років), гра із правилами (із шести - семи років). Оскільки сутність дитячої гри полягає в реалізації прагнення дитини „бути як дорослий" (тобто в її основі лежить особлива мотивація, утілена в ролі), розвиток гри становить собою ніби різні метаморфози ролі. Дослідження гри допомогло зробити Д.Ельконіну важливий висновок, що виникнення гри пов'язане не з дією якихось внутрішніх, уроджених інстинктивних сил, а із цілком певними умовами життя дитини в суспільстві.

Значний внесок у розробку теорії й практики гри зробили Р.Жуковська, О.Захаров, О.Усова. У їхніх роботах розглядається цінність ігор у вихованні дітей узагалі й у ході формування взаємин між ними зокрема, представлено класифікацію ігор, вимоги, що ставляться до них, а також заходи щодо підвищення ефективності їх використання. Розвивальне значення гри, на думку психологів, залежить від того, що в самій глибині генезису гри, у самих її джерелах є емоційні підстави. А емоції, як відомо, змушують енергійно працювати й увагу, і увагу, і мислення, й інші психічні функції, захоплюючи особистість дошкільника, мобілізуючи психічні сили організму. О.Усова, досліджуючи ігри дошкільників, довела, що вони змінюються з віком, зокрема змінюються види ігор, вибір стає ширшим, а також урізноманітнюється палітра ролей, які задіяні в іграх дітей. У *Концепції дошкільного виховання України* вказано, що гра - найлегший шлях для усвідомленого оволодіння надбаннями культури, досвідом людських взаємин, знаннями, способами діяльності тощо. Гру розглядають як компенсаторну діяльність, що в символічній формі дає змогу задовольнити нездійснені бажання. Гра цінна тим, що відображає ставлення особистості до світу, що її оточує. Гра - стихія дітей; в іграх вони черпають сили, розвиваються фізично й духовно.

Г.Беленька, О.Богініч, М.Машовець, розглядаючи соціальне походження та зміст гри, справедливо зауважують, що „у грі дитина не лише повторює ситуації життя, але й розвивається через їх програвання".

У структурно-змістовній характеристиці гри дітей як педагогічно-організованого явища виділяють низку параметрів.

Під природою гри ми розуміємо: ігрову свідомість, ігрове світовідчуття, несвідоме усунення від буденно-ділових установок життя, радісне самопочуття, бадьорість, активний життєвий тонус, уяву, фантазію, імпровізацію, інтуїцію, умовність тощо. Природа гри - це її реальні цінності, кожна з яких має важливе виховне значення.

Під структурою гри розуміється її композиція, процесуальна й операційна основи, наявність необхідних для конкретної гри структурних ігрових одиниць, певного алгоритму.

У загальному вигляді кожна гра передбачає предметну, розумову й щиросердну діяльність індивіда, з якими зливаються уява, фантазія, інша внутрішня розумова діяльність зі своїми символами, знаками й трансакціями (Берн). Крім того, практично кожна гра - це ігрові позиції, уявна ситуація, ризик, ігрові конфлікти, ігрові стани, інші не повсякденні сили гри.

Структура гри розкривається також і в предметній її частині, через упорядковану систему елементів і деталей, які мають своє місце, позиції - ігрові координати. Вони можуть представляти динамічне ціле гри, у якому кожний елемент вирішальним чином впливає на хід і результат.

Але структура гри може розкриватися й хаотично, спонтанно, без твердих зв'язків, за правилами й процедурами, народжуваними „по ходу”.

Таким чином, маючи загальну природу, кожна гра структурно розкривається за своїми алгоритмами й за своїми механізмами, на які впливають і внутрішня енергетика гри, і мислення, воля, енергія, фантазія дітей, які грають. У кожному разі гра надає широке поле творчості. Структура гри, навіть суворо впорядкована як дійсність гри, не обмежує її розвитку, як і проявів творчих потенцій дітей.

Т.Поніманська в дошкільній педагогіці наводить класифікацію ігор, що використовується в сучасній педагогіці: *творчі та ігри з правилами*. Окрему групу становлять народні ігри.

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення інтегрованого заняття. Розкрийте його специфіку у порівнянні з предметним заняттям.
2. Які види занять виокремлюють за дидактичними цілями?

